

Уява

Клим Поліщук

(Із записника вигнанця)

Моїм "Веселковцям"

Покинуті! до вас думки підбиті Сумною зграєю летять
І з зойком вдалині зникають...

О. Олесь

...З якогось часу химерні сні: то вертаюся до ґрунту, то знов біжу в світі далекі. Прокидаюся в німому мовчанні і чую в пільмі тихе ридання власних дум. Скиглячи тужно, незримими чайками витають над моєю головою, тиснуться по кутках і приковують до себе прагнучі очі. Дивлюся на них доти, доки не починаю бачити яскравих картин свого минулого, і тоді незрозумілий біль починає ворухити серце, заставляючи його в стосотий раз переживати колись пережите. І дивно! Все дійсне здається уявою, а уява стає дійсним. Сні сплітаються з реальними образами, а місячний промінь, що так легко ллється в пільму сутерен[*] крізь заґратоване вікно, здається широкою білою дорогою, яка тягнеться через чужі гори й доли, ген аж до рідної землі... Ген, аж до скелястих берегів фатальної річки...

— Стань трошки вище і будемо вдома! — говорила мені моя болюча туга вустами моєї вірної товаришки вигнанчого життя.

— Хоч тінями... — шептав несвідомо.

Обоє дряпалися на гостру скелю й з тривогою чекали, що ось сонце схилиться ще нижче і витягне наші тіні настільки, що вони ляжуть аж "на той бік"... Ждали довго і ледве що вершками голів досягли рідних осінніх стерень...

— Коли ж повернемося, Боже! — ворухилися її вуста, а на зблідле лице зловісним світлом бризкало заходяче сонце і стирало на рідних стернях наші тіні...

Хотіли послухати торохтіння селянських возів на рідних дорогах, хотіли ще подивитися на далеку маківку сільської церковці, але прийшов вартовий чужого кордону й загрозив нам рушницею. Тоді ми зійшли в долину і стали дивитися, як боязко скрадалися між береговим камінням якісь дивні люди. Дивилися на них і не могли зрозуміти загадковості їх непорушних лиць і хоробли— вого блиску їхніх боязких очей...

— З того боку... По хліб прийшли...—сказав нам хтось у відповідь на наше запитання—що за люди такі й чого скрадаються так?..

— Наші... Рідні наші... —думали ми обоє про себе, вертаючи до брудного жидівського заїзду, де знайшли собі тимчасовий притулок.

А вночі ми снили рідними стріхами, грілися на рідних грудях покинутих і боязко

скрадалися між береговим камінням, почувавши якусь небезпеку для свого занедбаного життя.

Вранці ми подивилися одне одному в очі і прочитали в них одне й те саме, що гнітило нас досі:

— Ми вже ніколи не вернемося до свого ґрунту...

І так, без єдиного слова, зрозуміли всю суть жорстокої дійсності...

—Знову по чужих кутках...—прошептала товаришка.

У мене щось обірвалось всередині.

— Хоч би тінню побувати там! — подумав я про себе і вирішив ще раз піти на гостру скелю, хоч знав добре, що сонце тепер світить звідти і тінь далеко тікає від рідного...

На скелі стояв знайомий вартовий з рушницею і годі було вже й думати про те, щоб стати поруч нього. Зупинився в долині і знову ті самі дивні люди між камінням. Боязко скрадалися й не відривали очей від кремезної постаті вартового на скелі. А той, обпершись на рушницю, з виглядом господаря дивився на схід, наче до нього йшло не сонце, а золота качка... Дивився і всміхався, зовсім не звертаючи уваги на долину, де скрадалися нещасні, гнані голодом, рідні мені люди...

Зігнута постать якоїсь бабусі, поспішаючи, брела через річку. Дивно було, як у неї, такої старої, стільки жвавості взялося. Одною рукою притримувала на собі лахміття так, щоб хоч трохи закрити ним нагість свого нужденного старечого тіла, що здалеку здавалося виліпленим з рудої глини, а другою рукою притискала до грудей маленького пакуночка. Лице її було схилене додолу, наче думала так заховатися від очей вартового...

Ще пару кроків до свого берега зробити і вернулася б до своїх дітей з дорогоцінним пакуночком, але...

— Стій! — раптом крикнув вартовий. — Що несеш?!

Як перепілка в зрадницько розкинутій сітці, затріпоталася на воді бабуся.

—Йди сюди!—крикнув вартовий знову.

Бабуся шарпнулася загнаною конякою й зробила крок вперед.

— Трах-тах-тах!.. — залунало над річкою і постать бабусі нагло шубовснула в воду.

Падаючи, обома руками схопилася за пакуночка і на коротку мить високо піднесла його вгору. В цей час побачив її лице. Старе, зморщене, скривлене смертельним жахом її лице видалося мені страшно знайомим. За ту коротку мить, як воно було повернене до мене, в моїй душі повстав цілий рій болючих почувань, з яких найболючішим було почування туги за покинутою там рідною матір'ю...

А в той час вартовий, натягти халяви аж поза коліна, обережно підходив до трупа невідомої бабусі. Підійшов і взяв з її безвладних рук того дорогоцінного пакуночка. Я бачив, як він жадібно розгортав його, а як розгорнув, то сплюнув... Стояв над трупом з окрайцем чорного хліба і не знав, що робити... Очевидно, вперше прийшлося йому стрінутися з тим почуттям, що називається **жалею**... І, дивлячись на нього здалеку, мені хотілося кинутися на нього і вчепитися в його горло руками й зубами, але щось дивне склало всі мої члени, і я стояв між камінням, сам наче камінний.

І вже аж тоді, коли він штовхнув трупа ногою на глибше місце, в моєму мізку несподівано заворушилася думка свідомості страшного дійсного:

—А що як з моєю мамою також так діється десь?!

І слідом за цим, ще гостріша, виринала друга думка:

—А що як це якраз була моя мама?!

І кинувся навперейми до вартового, як він вертався до гострої скелі.

— Як ви могли? — кричав я до нього ще здалеку. — Як ви сміли?!.

Він, замість відповіді, став у войовничу позу й прицілився рушницею.

—Назад!—скорше відчув інстинктом самоохорони, ніж почув вухами.

І тут сталося зі мною щось гидке й незрозуміле. Я раптом відчув у собі те, що відчували десятки, сотні й тисячі тих, що скрадалися між береговим камінням, приходячи сюди "з того боку" по окраєць чорного хліба. Я відчув всю нікчемність свого безсилля перед тим, що так упевнено стоїть на варті **свого** кордону. Відчув, що годі йти проти незломного рожна, і повернувся назад, в чужу країну, до чужих людей, між чужі звичаї... Повернувся навіть тоді, коли моя вірна подруга зреклася мене. Повернувся для того, щоб день у день тужити в пільмі сутерен і марити тим великим днем, коли прийде радість.

Та чим далі, тим збільшується моя туга за торохтінням селянських возів по рідних дорогах і за білою сільською церковцею, що так відбилася в мізку мому на тій гострій скелі... І звідси мої химерні сні: то вертаюся до Ґрунту свого, то знов біжу в світи далекі...

...Минулої ночі, снилося, помагав чужинцям грабувати білу церковцю рідного села. Пакував у ковані скрині золочені чаші від святого причастя, зв'язував прядивчаною шворкою посріблених апостолів, що вже століття ціле стояли в різьбленому іконостасі, а якісь невідомі, рудобороді люди в брудних личаках гасали навколо престолу й навіжено виспівували:

Ех, яблочко, с боку красное,

Што Украине канец — дело ясное...

Мої ноги дригалися в такт розгнуждано-розпутної пісні, і я несвідомо продовжував її:

Комуніста любіть, к делу пригадітца.

Нада крест не носіть, Богу не молітца...

В "бабнику" стовпилися якісь жінки. Шепчуть молитви, плачуть дрібними сльозами й голосно зітхають:

—Ой, десь-то не легко їм бідним з такими тяжкими гріхами!..

Я почуваю себе ніяково, але вдаю байдужого до їх слів. Тримаючи на руках зв'язаного апостола, весело підморгую до них і підспівую:

— Буде світ і сонце... Буде світ і сонце...

Рудобороді сміються й захоплено виспівують:

Што Украине канец — дело ясное...

Враз з гурту жінок виходить зігнута постать бабусі. Прямуює до мене і, плачучи, простягає тремтячі руки:

— Сину! Синочку мій любий! Хіба ж ти не знаєш, як мене на річці розстріляно?!

Я чую, як починаю кам'яніти, як груди мої розпирає щось страшно болюче, від чого струмками полилися з очей гарячі сльози.

— Ма... ма... ма... — силкуюся вимовити найдорожче слово, але в той час срібний апостол випростується і міцно стискає мене в своїх обіймах...

— Ходи за мною... — чую його голос над вухом і всіми силами визволяюсь від залізного стискання його срібних рук. Кидаюся коло престолу і падаю в царських вратах...

...Блідо-срібний місячний промінь відбивав на підлозі моєї самотньої кімнати в сутеренах заґратоване вікно, а я, лежачи в своєму твердому ліжку, дивився на білу й широку дорогу і ніяк не міг зрозуміти — що є дійсністю, а що тільки уявою... Ніяк не міг зрозуміти й пригадати собі своєї Мами рідної. — Бачив її на річці залитою власною кров'ю, стояла вона в білій церковці рідного села, облита болючими сльозами терпіння...

...По лицю все ще сльози. В грудях все ще біль. В кутках сполохані думи, як чайки незримі, тужно скиглять:

— Де ж ти, мамо?!.

1922 р., 10 липня

[\[*\]](#) Сутерини — напівпідвал.